

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 9, Sayı: 1, 2025, ss. 96-114/ Volume: 9, Issue: 1, 2025, pp. 96-114

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ*

İsmail KARAHAN

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

PhD Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Isparta/Türkiye

ikarahan197575@gmail.com

orcid.org/0009-0003-6491-2316

ror.org/04fjte88

Nejdet GÜRKAN

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağatı

Anabilim Dalı, Isparta

Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Arabic

Language and Rhetoric, Isparta/Türkiye

nejdetgurkan@sdu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-7244-9988

ror.org/04fjte88

Öz

İslâm'da her bir müslüman için Kur'an'ı anlamak ve onunla amel etmek önemli bir gaye olmuştur. Bu nedenle Kur'an'daki kelimeleri anlamaya yönelik başlayan sözlük çalışmaları, İslâm Coğrafyasının genişlemesiyle birlikte hem Arap Dilindeki kelimeleri kayıt altına almak hem de dil kültür mirasını gelecek nesillere aktarmak için sistemli bir şekilde gelişmiştir. Bunların içerisindeki kadîm dediğimiz sözlükler, eserlerinde kullandıkları istişhâdlar sebebiyle dilciler tarafından tutulmuştur. Yazılan bu eserlerde bir kelimenin kökünden başlayarak türevleri, anlamsal boyutları şiir ve nesrin yanı sıra Kur'an ve Hadislerden istişhâd örnekleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü Kur'an'ın o günkü Arap Dili üzerine inmesi ve Hz. Peygamber gibi fasih konuşan biri tarafından açıklanması da bunu gerektirmektedir. Bu sebepten, istişhâd-anlam ilişkisi önemli bir konudur. Özellikle Arap dilinden Kur'an'a yansıyan ve Kur'an'la özdeşleşen kelimelerin anlamlandırılmasında, ayet ve hadis bağlamında kazandığı mânâ, o kelimenin daha derin ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Bu doğrultuda, çalışmamızda "rahmet" kökünden türeyen "Rahmân" ve "Rahîm" sıfatlarının anlam katmanlarını ele alacak, Kur'an ve hadislerden alınan istişhâd örnekleriyle bu kavramların nasıl bir anlam genişliğine sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlayacağız. Edebi ve

* Bu makale, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan ve Prof. Dr. Nejdet GÜRKAN danışmanlığında yürütülen "Arap Sözlükbiliminde İstîşhâd Olgusu" adlı Doktora tez çalışmamızdan üretilmiştir.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

bağlamsal (Kontekstüel) yöntem ile yani "rahmet" kavramının âyet ve hadis içindeki gramatik konumu, cümledeki diğer kelimelerle ilişkisi değerlendirilerek hedefe ulaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, İstishhâd, Kur'ân, Hadis, Rahmet kavramı

THE ROLE OF THE QUR'AN AND HADITH IN CONSTRUCTING THE SEMANTIC WORLD OF A WORD FROM THE PERSPECTIVE OF ISTISHHAD: THE EXAMPLE OF THE CONCEPT OF RAHMAH

Abstract

In Islam, understanding the Qur'an and acting upon its teachings has been an essential goal for every Muslim. For this reason, lexicographical studies aimed at comprehending the words of the Qur'an began early on and, with the expansion of the Islamic world, developed systematically to both document Arabic vocabulary and preserve linguistic and cultural heritage for future generations. Among these, the ancient lexicons have been particularly valued by linguists due to the evidential citations (istishhâd) they contain.

In these works, words were analyzed starting from their roots, tracing their derivations and semantic dimensions through poetry and prose, as well as citing examples from the Qur'an and Hadith. This approach was necessary because the Qur'an was revealed in the Arabic language of its time and was explained by the Prophet Muhammad, who was known for his eloquence.

Therefore, the relationship between istishhâd (citation) and meaning is of great significance. In particular, the meaning of words that have transitioned from Arabic language into the Qur'an and have become closely associated with it is best understood within the context of Qur'anic verses and Hadiths. This contextual meaning provides a deeper and more comprehensive understanding of the words.

Accordingly, this study aims to explore the semantic layers of the attributes "Rahmân" and "Rahîm," derived from the root "rahmah" (mercy) by examining evidential citations from the Qur'an and Hadith. The research will employ a literary and contextual (contextualist) method, analyzing the grammatical position of the term "rahmah" within Qur'anic verses and Hadiths, as well as its relationship with other words in the sentence, to achieve a precise and nuanced interpretation.

Keywords: Lexicon, Istishhâd, Qur'an, Hadith, Concept of Mercy

Atıf / Cite as: Karahan, İsmail-Gürkan, Nejdî. "İstishhâd Yönüyle Kur'ân ve Hadisin Bir Kelimenin Anlam Dünyasını İnşasındaki Rolü: Rahmet Kavramı Örneği". *Apjir* 9/1 (Nisan 2025), 96-114.

Giriş

İstishhâd, Arapça شَهِد kökünden türeyen bir mastar olup, اِسْتَفْعَالَ veznindedir. Bu vezin genellikle "talep" anlamını ifade ettiğinden, farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanır: Harf-i cersiz kullanıldığında: "şahit istemek" veya "şahit getirmek" anlamına gelir. ب harf-i cerri ile kullanıldığında: "Şahitlik konusunda yardım istemek" anlamını taşır. İstishhâd örneklerine şâhid, çoğullarına ise şevâhid denir.¹

¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî (Mektebetu'l-Hilâl, 1431), 3/398; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-lugati ve Sihâhi'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Kahire: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990), 2/494; Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, thk. Abdulhamid Hendâvî

İstîlâhî (terimsel) anlamda istiṣhâd: bir kelimenin anlamını, okunuşunu, veznini ya da bir kuralın doğruluğunu ispatlamak için ayet, hadis, şiir veya Arap nesrine başvurma yöntemini ifade eder. Bu kavram, delil getirme anlamındaki ihticâc ve istidlâl terimleriyle eş anlamlı şekilde kullanılır. Ancak şâhit ile misâl arasında ince bir ayrım bulunur: Şâhit, bir doğruluğu ispat ederken misâl, bir kuralı açıklamak için kullanılan örneğin ismidir.²

Sa'id el-Efğânî (ö. 1997) ihticâcî şu şekilde tanımlamıştır: "Arapçada bir kuralın doğruluğunu veya bir kelime ya da cümlenin kullanımını, güvenilir bir naklî delile veya dil yetkinliği sağlam olan fasih bir Arap'a dayandırmaktır."³ Bu tanım, bir bakıma ortaya konulan bir şeyi sağlam kaynaklara dayandırarak doğruluğunu kanıtlamak ve sınırlarını belirlemek anlamına gelir.

İstiṣhâd, dil biliminde kuralların sağlam temellere dayandırılması açısından önemli bir yere sahiptir. Ayetler, hadisler, şiirler ve nesirler, dilin anlam ve kurallarını açıklamak ve ispatlamak için birer dayanak noktası oluşturur. Böylece istiṣhâd, sadece bir dil kullanım yöntemi değil, aynı zamanda bilgi ve doğruluğun kanıtlanmasında vazgeçilmez bir araçtır.

1. İstiṣhâdın Kullanım Tarihî ve Gelişimi

İstiṣhâd, yalnızca lügat ilmiyle sınırlı kalmayıp sarf, nahiv, belagat gibi dil ilimleri ile tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimlerde de önemli bir yer tutar. Kapsam alanı geniş olan istiṣhâdın ilk olarak kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmese de, İslâm medeniyetinde Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelik çalışmalarla ortaya çıktığı görülmektedir. Zira Kur'ân'daki "garîb" (nadiren kullanılan) kelimeler, erken dönemlerden itibaren dikkat çekmiş ve bu kelimelerin anlamlarını açıklamak için Arap şiirinden örnekler getirilmiştir. Bu bağlamda, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687)'ın Nâfi' b. Ezrak (ö. 65/685)'a Kur'ân'daki kelimeleri açıklarken Arap şiir ve nesrini bir delil olarak kullanması, bilinen ilk istiṣhâd örnekleri arasında sayılır. Daha sonra hadislerdeki "garîb" kelimeler üzerine eğilimler başlamıştır. Bu nedenle Arap dilinde yapılan lügat çalışmalarının temeli, *Garîbü'l-Kur'ân*, *Meânî'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân* ve *Garîbü'l-Hadis* gibi eserlere dayanmaktadır. Söz konusu eserlerde, Kur'ân ve hadislerdeki nadir kullanılan kelimelerin anlamlarını açıklamak için Arap Kelâmı (şiir ve nesir) istiṣhâd olarak sıkça başvurulmuş bir kaynak olmuştur.⁴

Bu ilk dönemi, lügat çalışmalarında daha değişik konulara odaklanan risâlelerin yazımı takip etmiştir. *Kitâbü'l-Hayl* (atlar), *Kitâbü'l-İbil* (develer) ve *Kitâbü'l-İnsan* gibi eserlerde,

(Beyrut: Dâru'l-İlm lil melâyin, 2000), 4/182; Ebu'l-Fadl Cemaluddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Havâşî. Dilcilerden bir grup (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 2/241.

² İsmail Durmuş, 'İstiṣhâd' maddesi, *DİA* (2001), 23/396.

³ Said el-Efğânî, *fî Usûli'n-Nahv* (Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1987), 6.

⁴ Celalettin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1984), 2/68.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

yine Arap kelâmından örnekler baş vurulmuştur. Arap Dilinin sistematik olarak oluşmaya başladığı dönemde ise, şekillenen ilk sözlük olarak *Kitâbü'l-Ayn* ortaya çıkmıştır. Bu eseri, *Cemheretü'l-Luğa, Dîvânü'l-Edeb, Tehzîbü'l-Luğa, es-Sihah, Mücmelü'l-Luğa, Mûcemü Mekâyîsi'l-Luğa, el-Muhkem, Lisânü'l-Arab* ve *Tâcü'l-Arûs* gibi büyük sözlükler takip etmiştir. Bu eserlerde, Kur'ân, Arap şiiri, nesir ve yer yer hadisler istişhâd amacıyla kullanılmıştır. Zamanla, bu kapsamlı sözlüklerin özeti niteliğinde eserler yazılmış ve yeni lügatçılar, delil ve örnekler (şevâhid) öncelik veren çalışmalara ağırlık vermiştir. Bu bağlamda, *Muhtârü's-Sihah* ve *el-Ğâmûsu'l-Muhît* adlı eserler örnek verilebilir. Ancak, sonraki dönemlerde yazılan lügatlarda şevâhid kullanımına giderek daha az yer verilmiştir.⁵

2. Arap Dilinde İstîşhâd Kaynakları

İstîşhâd, dilcilerin iki temel amacı doğrultusunda kullandığı önemli bir yöntemdir: ilki, dil kurallarını belirlemek olup bu, sarf ve nahiv gibi dil ilimlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. İkincisi ise kelime ve kavramların anlamlarını açıklamak olup bu yönüyle lügat ilimlerinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.⁶

Bu alanlarda kullanılan şâhidlerin kaynakları, farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Örneğin, İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), şâhidleri nakil, kıyas ve istîşhâb olmak üzere üç gruba ayırır. İbn Cinnî (ö. 392/1002) ise şâhidleri semâ, icmâ ve kıyas şeklinde sınıflandırır. es-Suyûtî (ö. 911/1505) ise bu sınıflamaya istîşhâbı ekleyerek şâhidleri dört grupta ele alır. Kur'ân, hadis, şiir ve nesir, istîşhâd bağlamında semâ grubuna dahil edilir ve Arap dilinin temel kaynakları arasında kabul edilir.⁷ Bu bağlamda, Kur'ân'ı Kerîm, hadisler, şiir ve nesir, semâ grubuna dahil edilerek Arap lügat ve nahiv ilminin istîşhâd açısından temel kaynakları arasında yer almıştır. Bu metinler, dil kurallarının tespitinde ve kelime anlamlarının açıklanmasında vazgeçilmez birer referans olarak kabul edilmiştir.⁸ Bu çalışmada, Kur'ân ve Hadis'in birer istîşhâd (delil getirme) kaynağı olarak kullanılmasının temel kriterlerine değinmekle birlikte, bu iki kutsal metnin, bir kelimenin anlamını belirlemede ve anlam analizine zemin hazırlamadaki etkisine odaklanacağız. Konuyu daha fazla detaylandırmama adına özellikle Kur'ân ve Hadis'in, kelimelerin anlamsal analizlerde nasıl bir referans kaynağı oluşturduğunu ele almayı amaçlayacağız.

2.1. Kur'ân-ı Kerîm ile İstîşhâd

Kur'ân, İslam dünyasında istîşhâd (delil getirme) kaynaklarının en yüksek mertebesinde yer alır. İlâhi bir kelam olarak, benzersiz üslubuyla dost ve düşmanın hayranlığını

⁵ Durmuş, 'İstîşhâd', *DİA*, (2001), 396; Abdurrahmân Kasapoğlu, "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu*, (Ocak 2013), 193; Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi" (Van: YY. Üniversitesi Kur'ân ve Dil Sempozyumu, 2001), 42-43.

⁶ Cemalettin es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, thk. Mahmud Süleyman Yakut (Dimaşk: Daru'l-Beyrutî, 2006), 14.

⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 14.

⁸ el-Efgânî, *el-Efğânî, fî Usûli'n-Nahv*, 29.

kazanmıştır. Arapların edebiyatta zirvede olduğu bir dönemde nazil olmuş ve onlara meydan okuyarak dilin en güvenilir kaynağı kabul edilmiştir. Mütevâtir olarak aktarılan Kur'ân ve kıraatleri, dil kurallarının belirlenmesinde temel metinlerdir. Dil âlimleri, Kur'ân'daki kelimeleri Arapçanın en fasih ve mükemmel örnekleri olarak görmüş, böylece onu hem dini hem de edebi bir hazine haline getirmiştir.⁹

Kur'ân-ı Kerim ile istişhâd konusunda âlimlerin yaklaşımlarını özetle şöyle ifade edebiliriz: es-Suyûtî'ye göre, mütevâtir kıraatlerle istişhâd konusunda ittifak vardır ve âhâd kıraatlerle de istişhâd caiz görülmüştür. Ayrıca, kıyâsa aykırı olmadığı sürece şâz kıraatlerle de istişhâd yapılabilir. Ancak, bir şâz kıraat kıyâsa aykırıysa, onunla istişhâd mümkün olmakla birlikte, yeni bir kıyâs yapılamaz. es-Suyûtî, fakihler arasında bazı ihtilaflar olsa da, dil âlimleri arasında bu konuda görüş birliği olduğunu belirtir.¹⁰ Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), Kur'ân en fasih ve belîğ sözleri içerdiği için mütevâtir ve şâz kıraatleriyle istişhâdın caiz olduğunu belirtmiştir.¹¹

Saîd el-Efğânî, Kur'ân'ın tüm kıraatlerinin lügat, sarf, nahiv ve belâğat açısından birer hüccet olduğunu belirtir. Ona göre, âlimlerin bu kıraatleri delil olarak kullanması, dil kurallarını güçlendirmekte ve doğruluğunu pekiştirmektedir.¹² Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796), el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Kisâî (ö. 189/805) gibi dönemin önde gelen dil âlimleri de eserlerinde Kur'ân'ı Kerim'i bir referans kaynağı olarak kullanmışlardır. Dilelerin öncülleri kabul edilen bu âlimler, Kur'ân'ın üstün dil ve üslup özelliklerini esas alarak, dilbilgisi kurallarını açıklamış ve sağlamlaştırmışlardır.¹³

İbn Cinnî de, es-Suyûtî'ye katılmanın yanında şâz kıraatlerin önemini anlatan *el-Muhteseb* adında bir eser yazmıştır.¹⁴ Benzer şekilde İbn Mâlik de (ö. 672/1272) sahih ve şâz kıraatlar ile istişhâdı savunarak, bu konuda *Şevâhidü't-Tavdîh ve't-Tashîh li Müşkilâtî'l Câmi's-Sahîh* adlı bir eser telif etmiştir.¹⁵

Bazı dileler, mütevâtir kıraatlerde hata bulunduğunu savunarak her kıraatle istişhâdın mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ancak es-Suyûtî, bu iddiaları kesinlikle reddetmiştir. Ona göre, sahabe fasih Arapçanın zirvesinde olduğu için dil hatası yapmaları imkansızdır. Kur'ân'ı Peygamber Efendimiz'den doğru öğrenip, yazıya geçirerek titizlikle korumuşlardır. Tüm sahabenin aynı hatada birleşmesi aklen mümkün değildir. Hz. Osman (ö. 35/656), mushafları kontrol ettiği hâlde bu hataları

⁹ Rağîb el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvî (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412), 4.

¹⁰ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 75-76.

¹¹ Abdülkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, thk. Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hıncı, 1998), 1/9.

¹² el-Efğânî, *fî Usûli'n-Nahv*, 28-29.

¹³ Özbalıkcı, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü* (İzmir: Akademi Yayınları, 2006), 66.

¹⁴ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vucûhi Şevâzî'l-Kirâât ve'l-idâhi anhâ*, thk. Abdulfettah İsmail (Kahire, 1984), 1/8.

¹⁵ İbn Mâlik, *Şevâhidü't-Tavdîh ve't-Tashîh li Müşkilâtî'l Câmi's-Sahîh*, thk. Tâhâ Muhsin (Bağdat: Mektebetu İbn Teymiyye, 1985), 23.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

düzeltilmemişse, bu hataların varlığı düşünülemez. Ayrıca, bu tür hataların nesilden nesile aktarılması da mümkün değildir. Bu sağlam gerekçelerle es-Suyûtî, Kur'ân kıraatlerinde hata bulunduğu yönündeki görüşleri temelsiz bularak tartışmayı sonlandırmıştır.¹⁶

Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm, yalnızca içerdiği mesajlarla değil, barındırdığı eşsiz edebi üslup ve anlatım tarzlarıyla da dikkat çeker. Kur'ân'ın belâğatı, başlı başına derinlemesine incelenmesi gereken ayrı bir ilim dalıdır. O, en güzel kelimeleri, en güvenilir üslubu, en etkileyici istiâre ve teşbihleri, en zarif kinayeleri ve en veciz ifadeleriyle, sözün ulaşabileceği en mükemmel seviyeyi temsil eder. Bu yönüyle Kur'ân, Arap dilinden etkilenmek bir yana, Arap dilinin şekillenmesinde ve gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.¹⁷

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm, Arap dili üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmış, dilin şekillenmesi ve zenginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu etki ve katkılar şu şekilde özetlenebilir:

1. Kur'ân, Arap diline kazandırdığı birlik ve bütünlük sayesinde, dilin parçalanmasını önlemiştir. Arap yarımadasında birbirinden farklı lehçeler kullanılmaktaydı. Ancak Kur'ân'ın, Arap dilinin merkezi olarak kabul edilen Kureyş lehçesi üzerine inmesi, bu lehçeyi ortak bir zemin haline getirmiş ve Arap toplumunu bu dil etrafında birleştirmiştir. Bu durum, dilin korunmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁸

2. Arap olmayan Müslüman toplumlar, Kur'ân'ı anlayabilmek için Arapça öğrenmeye yöneldiler. Bu süreçte Kur'ân, Arapçanın sınırlarını Arap yarımadasının ötesine taşıyarak evrensel bir boyut kazandırdı. Sonuç olarak, Arapça, tüm Müslümanların ortak ibadet dili haline geldi. Nitekim bir ayette, "Biz, düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'ân kıldık"¹⁹ ifadesiyle bu hususa dikkat çekilmektedir.

3. Tarih boyunca sömürgeci güçler, hâkimiyet kurdukları toplumların dil ve kültürlerini değiştirmeye çalışmışlardır. Ancak Arapça, Kur'ân'ın dili olduğu için bu baskılara karşı güçlü bir direnç göstermiştir. Müslümanlar, Kur'ân'ı anlamak ve ona daha yakın olmak için Arapçayı öğrenme arzusuyla bu dili benimsemişlerdir. Ayrıca Kur'ân'ın varlığı, Arapçanın kıyamete kadar korunacağını bir teminatı olarak değerlendirilebilir. Nitekim "Kur'ân'ı biz indirdik ve elbette onu biz koruyacağız"²⁰ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir.

5. Kur'ân, Arapçaya "mü'min," "kâfir," "münafık," "fâcir," "fâsık," "salât," "savm," ve "zekât" gibi pek çok kavramı kazandırmıştır. Bunun yanı sıra, Arapçada daha önce

¹⁶ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 85-86.

¹⁷ Enver el-Cündî, *el-Fushâ Luğatu'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Cündî, Enver, el-Fushâ Luğatu'l-Kur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Benânî, Mektebetu'l-Medrese, 1987), 30.

¹⁸ Ahmed el-İskenderî, *el-Vesît fî Edebi'l-Arabî ve Târihu'â* (Kahire: Mattbaatü'l-Meârif, 1925), 95-99.

¹⁹ ez-Zuhurf, 43/3.

²⁰ el-Hicr, 15/9.

bulunmayan bazı kelimeler de Kur'ân aracılığıyla dile dâhil edilerek Arapça kelime hazinesinin bir parçası haline gelmiştir.²¹

6. Kur'ân-ı Kerîm, benzersiz edebi üslubuyla hem Arapça gramer kurallarını hem de belâgat sanatını en yüksek seviyeye taşımış ve bu alanların ilerlemesine öncülük etmiştir. Bunun yanı sıra, Arap dilinde ilk sözlük çalışmalarının, Kur'ân'da geçen ve anlamı herkesçe tam olarak bilinmeyen kelimeleri açıklamaya yönelik hazırlanan *Garîbü'l-Kur'ân* türündeki eserlerle başladığı görülmektedir.²²

7. Kur'ân-ı Kerîm, tefsir, akâid, kelâm gibi pek çok ilim dalının gelişmesine ve şekillenmesine temel oluşturmuştur.²³

8. Kur'ân-ı Kerîm, Arap yazısının gelişimine büyük katkı sağlamıştır. İslam'dan önce, Arap Yarımadası'nda sözlü hitabet daha yaygınken, Kur'ân'ın nazil olmaya başlamasıyla birlikte ayetlerin yazıya geçirilmesi önem kazanmıştır. Ayrıca, Kur'ân'ın ilk emri olan "Oku" ve peygamberin Bedir Savaşı'nda esirlere okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest kalma vaadi, Arap yazısının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu tür uygulamalar, İslam toplumunda okuma ve yazmaya verilen önemin artmasına zemin hazırlamıştır.²⁴

9. Cahiliyye Arap Şiir ve Nesrinin Toplanması: Kur'ân-ı Kerîm, lügat, sarf, nahiv ve belâgat gibi dil ilimlerinin ortaya çıkmasında temel bir etken olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, ilk sözlük çalışmaları, Kur'ân'daki garîb kelimelerin açıklanmasına yönelik yapılan *Garîbü'l-Kur'ân* adlı eserlerle başlamıştır. Bu garîb kelimelerin açıklamaları çoğunlukla Arap şiiri ve nesrinden örnekler verilerek yapılmıştır. Arap şiir ve nesrinin Kur'ân ile doğrudan ilişkisi keşfedildikçe, dil bilimciler bu metinleri lügat, sarf ve nahiv gibi dil ilimlerinde birer delil olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu sayede, Kur'ân sayesinde Arap şiir ve nesri, dil kitaplarında örnek olarak yer alırken, aynı zamanda divanlarda da derlenip kayıt altına alınmıştır.²⁵

2.2. Hadîsler ile İstişhâd

Hadîsler, Kur'ân'ın esaslarını açıklayıp Peygamber'in sünnetiyle uygulamalı olarak göstermesi ve Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içermesi açısından önemli bir kaynaktır.²⁶ Hadîslerle istişhâd, kelimelerin anlamlarını açıklama (lugat) ve sarf veya nahiv kurallarını belirleme (gramer) amacıyla yapılan bir uygulamayı ifade eder. Ancak, hadîslerin Hz. Peygamber döneminde genellikle yazılı olarak kaydedilmemesi ve daha çok

²¹ Yakup Eroğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Diline Etki ve Katkıları", *İslâmi İlimler Dergisi*, (Aralık 2020), 186-187.

²² el-İskenderî, *el-Vesît fî Edebi'l-Arabî ve Târîhuhû*, 99.

²³ Nurettin Turgay, "Kur'ân ve Arap Dili", *Diyanet İlmi Dergi* 34/3 (1998), 78.

²⁴ Eroğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Diline Etki ve Katkıları", 193-194; Nihad M. Çetin, *Arap' (Yazı, Dil, Edebiyat)*, DİA, İstanbul, 1991, III, ts., 276.

²⁵ Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*, 97.

²⁶ Abdullah b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîd fî Usûli'l-Fıkıh* (Dâru'l-Kutubî, 1994), 6/6-10.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

anlamlarıyla nakledilmesi, dil âlimlerini bu konuda temkinli olmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, hadislerle istişhâd konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu farklı yaklaşımlar, hadislerle istişhâd meselesini üç temel başlık altında ele alma gerekliliğini ortaya koymuştur:

Birinci grup; hadislerle istişhâda olumlu bakmayanlardır. Bu fikrin başlıca savunucuları İbnü'd-Dai' (ö. 680/1281) ve Ebu Hayyan (ö. 745/1344)'dır.²⁷ Bu dilciler, o dönemlerde yaşayan İbn Harûf İşbîlî (ö. 609/1212) ve İbn Mâlik'in (ö. 672/1273) çokça hadisleri delil olarak kullanmasını eleştiri ile bakmışlardır. Sebep olarak da mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimlerinin pek fazla hadisleri şahit olarak kullanmaması, hadislerde mânâ ile rivayetin çoğunlukta olması ve hadis nakillerinde lahn vb. hataları ileri sürmüşlerdir. Aslında bu dilciler bazı endişelerinden dolayı hadislere uzak durmak istemişlerdir. Bununla beraber zor kaldıklarında hadisleri kullandıkları da olmuştur.²⁸

İkinci grup; hadislerle istişhâda olumlu bakanlardır. Başta İbn Hişâm (ö. 761/1360) gibi dilciler olmak üzere birçok dilci bu görüşü savunmaktadır.²⁹ Onlar ed-Dâi' ile Ebu Hayyan'a şu şekilde cevap vermişlerdir: Hadislerin büyük çoğunluğunun mânâ ile rivâyet edildiği düşüncesi gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Şöyle ki, hadis rivâyeti, ağırlıklı olarak Hicri 1. yüzyılın sonlarına kadar süren tedvîn döneminde gerçekleşmiştir. Tasnîf dönemine, yani Hicri 5. yüzyıla gelindiğinde ise rivâyet sayısı oldukça azalmıştır. Ayrıca, ilk tedvîn çalışmalarının Abdullah b. Ömer (ö. 23/644) ve Amr b. As (ö. 43/664) gibi sahâbîler tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Sahâbe ve Tabiîn âlimleri, hadisleri naklederken büyük bir titizlik göstermiş, rivâyetlerin anlamında veya lafzında herhangi bir eksiklik veya değişiklik olmaması için son derece dikkatli davranmışlardır. Bu özen, hadislerin güvenilir bir şekilde günümüze ulaşmasını sağlamıştır.³⁰ Ayrıca tedvîn dönemi ile tasnîf dönemi arasındaki rivâyetlerde, hadislerin mânâ ile nakledilmesine belirli şartlar çerçevesinde izin verilmiştir. Bu şartlar arasında, râvinin Arapça diline tam anlamıyla hâkim olması, gramer kurallarını iyi bilmesi ve hadisin orijinal anlamını bozmadan doğru bir şekilde ifade edebilme kabiliyetine sahip olması gibi kriterler yer almıştır. Bu titizlik, hadislerin güvenilirliğini ve orijinallliğini koruma amacını taşımaktadır.³¹ Saîd el-Efgânî, mânâ ile rivâyet edilen hadislerin kesinlik taşımadığını, ancak bu hadislerin Arapçaya son derece hâkim kimseler tarafından nakledildiği için hüccet kabul edilmesinde bir sakınca bulunmadığını ifade etmiştir. Hatta hadislerin nakil süreci, Cahiliyye dönemi şiir ve nesrine kıyasla daha güvenilir kabul edilmektedir. Bu ve

²⁷ Cemâlüddin el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431), 230; el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 1/10; es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 90.

²⁸ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 90-93; el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 1/5; Hüseyin Tural, "Arap Dilinde Şiir ve Hadiste İstişhâd Mes'elesi", *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 72.

²⁹ Hâtim Sâlihu'd-Dâmin, *el-İstişhâd bi'l-Hadîs fî'l-Lugati ve'n-Nahv* (Dubai, 2002), 3-8.

³⁰ Harun Özçelik, "Hadislerde Lafız İhtilâfına Farklı Yaklaşımlar ve Çözüm Metodları Üzerine", *AÜİF* 27 (2007), 180-181.

³¹ Hüseyin el-Hıdr, *Dirasât fî'l-Arabiyye ve Tarîhuha*, (Dimaşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1960), 170-171.

benzeri gerekçeleri öne süren âlimler, hadîslerin dil alanında istiṣhâd kaynağı olarak kullanılmasında bir engel görmemişlerdir.³²

Hadîslerde dil hatası (lahn) bulunduğu iddiasına gelince, bu durum hadîslerin sadece çok küçük bir kısmında ve genellikle râvîlerden kaynaklanan hatalar olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik, hadîsler cerh ve ta'dil yöntemiyle titizlikle değerlendirilmiş ve güvenilirlik açısından kontrol edilmiştir. Bu özellikleriyle, Arap şiirine kıyasla çok daha sağlam ve güvenilir bir yapıya sahip oldukları görülmektedir.³³ Ayrıca, lahn gibi hatalar, âlimler tarafından düzeltme yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda, İbn Mâlik'in, bu tür hadîsleri derleyip açıklığa kavuşturmak amacıyla kaleme aldığı *Şavâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li Müşkilâti'l-Câmi'i's-Sahîh* adlı eser, bu çabanın önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bu tür çalışmalar, hadîslerin dil açısından daha sağlam bir temele oturtulmasını sağlamıştır.³⁴

İlk dönem dilcilerinin hadîslerle istiṣhâd etmemelerinin sebebi, muhtemelen o dönemde yeterli sayıda hadîs malzemesine ulaşamamalarıdır. Bu durum, onların hadîslerle istiṣhâda olumsuz baktıkları anlamına gelmez; aksine, kaynakların sınırlı olması nedeniyle böyle bir tercih yapmış olmaları daha olumlu bir bakıştır.³⁵ Ayrıca ilk dilcilerden Sibeveyh, el-Kisâî, el-Ferrâ ve lügat âlimlerinden Halil b. Ahmed eserlerinde hadîslere yer vermişlerdir. Daha sonra İbn Cinnî, İbn Haveleyh (ö. 370/980) ve ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi âlimler de hadîsleri delil olarak kullanmışlardır.³⁶

Dr. Subhi Salih (ö. 1986) de Sa'id el-Efgânî'ye benzer şekilde “İlk dönem âlimleri hadisçilerin revaç bulduğu döneme denk gelselerdi, Kur'ân'dan sonra sadece hadîslerle istiṣhâd yaparlardı” sözüyle hadîslerin istiṣhâdını desteklemektedir.³⁷

Üçüncü grup, hadîsleri ikiye ayırarak bir kısmıyla istiṣhâda izin verirken diğer kısmıyla buna karşı çıkanlardan oluşur. Bu görüşü benimseyenler, daha çok hadîslerin lafızla rivâyet edilmesini esas almışlardır. Bu yaklaşımı savunan âlimler arasında eş-Şâtibî (ö. 790/1388) ve es-Suyûtî yer almaktadır. es-Suyûtî, *el-İktirâh* adlı eserinde, “Hadîsler lafızla rivâyet edilmişse istiṣhâd câizdir; ancak mânâ ile rivâyet edilmişse câiz değildir” ifadesiyle bu konudaki tutumunu net bir şekilde ortaya koymuştur.³⁸

³² el-Efgânî, *el-Efgânî, fî Usûli'n-Nahv*, 51.

³³ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, 94.

³⁴ Özbekliç, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*, 229; Tural, “Arap Dilinde Şiir ve Hadiste İstiṣhâd Mes'elesi”, 75.

³⁵ el-Hıdr, *Dirasât fî'l-Arabiyye ve Tarîhuha*, 176; es-Suyûtî, *el-İktirâh fî usûli'n-nahv*, 95; el-Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb*, 1/5.

³⁶ el-Hıdr Hüseyin, *Dirasât fî'l-Arabiyye ve Tarîhuha*, s. 177.

³⁷ Subhi İbrahim Salih, *Ulumu'l-Hadîs ve Mustalihuha* (Beyrut: Daru'l-İlmi'l-Melâyin, 1984), 1/333.

³⁸ el-Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb*, 1/12-13.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

Son dönem dilcilerinden el-Hıdr Hüseyin (ö. 1958) *Dirâsât fi'l-Arabiyye ve Târîhuhâ* adlı eserinde hadîsleri üç sınıfa ayırarak hadîslerin dil açısından değerlendirilmesinde orta bir yol izlemeyi tercih etmiştir.³⁹

A. İstişhâd Edilmesinde İhtilâf Bulunmayan Hadîsler

Bu grup, istişhâda uygunluğu tartışmasız olan birtakım hadîslerden oluşur:

1. Hz. Peygamber'in fesâhatini gösteren sözleri: Örneğin: *الظُّلُمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* "Zulüm kıyamet günü zifiri karanlıktır"⁴⁰, *مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ* "O eceliyle öldü"⁴¹, *إِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا* "Siz bıkip usanmadıkça, Allah da bıkip usanmaz."⁴²
2. Hz. Peygamber'in Kunût ve Tahıyyât gibi ibadet maksatlı dua ve zikirleri.
3. Hz. Peygamber'in bir kabileye, onların lehçesiyle söylediği sözler.
4. Farklı rivayetlerle gelmiş olsa da lafızları aynı olan hadîsler.
5. Mâlik b. Enes (ö. 179/795), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve İmam Şafî (ö. 204/820) gibi Arap dilinde uzman âlimlerin derlediği hadîsler.
6. Mânâ ile rivâyeti uygun görmeyen İbn Sîrîn (ö. 110/728), Kasım b. Muhammed (ö. 106/724), Recâ b. Hayve (ö. 112/731) ve Ali b. el-Medînî (ö. 234/848) gibi hadisçilerin aktardığı hadîsler.

B. Kendisiyle istişhâd edilemeyeceği konusunda görüş birliği bulunan hadislerdir. Bu hadisler ilk dönemde derlenmemiş olup, sonraki dönemlerdeki âlimlerin eserlerinde yer alan hadislerdir.

C. İstişhâd Edilip Edilmemesi Konusunda İhtilâflı Hadîsler

Bu grupta yer alan hadîsler, ilk asırlarda tedvin edilmiş ancak belirli şartları taşımayan rivayetlerden oluşur. Üç alt kategoriye ayrılır:

1. Lafızları tamamen aynı olan rivayetlerle gelen hadîslerle istişhâd câizdir.
2. Bazı rivayetlerinde farklılıklar gösteren hadîsler: Meşhur rivayetler ve tenkit edilmemiş hadîsler, istişhâd için uygun kabul edilir.
3. Şâzz (nadir) rivayetler ve tenkit edilmiş hadîsler, delil olarak kullanılamaz.

³⁹ el-Hıdr, *Dirâsât fi'l-Arabiyye ve Târîhuhâ*, 177-180.

⁴⁰ Süleyman b. Davud Ebû Dâvud, *Musnedu Ebî Dâvud*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 3/408.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavud, (Muessetu'r-Risâle, 2001), 26/341.

⁴² Ebu Dâvud Süleyman es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvud*, thk. Muhyiddin Abdulhamid (Daru'r-Risâle, 2009), 2/520.

Elde edilen verilere göre; hadislerle istiṣhâd hakkındaki görüşler üç ana grupta toplanabilir: Hadislerle istiṣhâda karşı çıkanlar, hadislerin güvenilir olmadığını ve hatalar içerdiğini savunurlar; olumlu yaklaşanlar, hadislerin sahabe döneminde tedvine başlandığı ve ilk dilcilerin hadislerle istiṣhâd ettiğini vurgularlar; orta yol izleyenler ise sadece lafızla nakledilen hadislerle istiṣhâd yapılabileceğini, anlamla rivayet edilenlerden kaçınılması gerektiğini belirtirler. Sonuç olarak, hadislerin sağlam senetlerle rivayet edilmesi ve titizlikle incelenmesi göz önünde bulundurulduğunda, sahih senetlere dayanan hadislerle istiṣhâd edilmesi ılımlı bir yaklaşım olabilir.

3. “Rahmet” (رحمة) Kavramı

“Rahmet” kavramını ele almamızın özel nedeni, Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça geçen ve Allah’ın sıfatlarından olan “Rahmân” ve “Rahîm” isimlerinin derin anlamını kavramaktır. Bu iki isim genellikle birlikte zikredilmiş ve Allah’ın rahmeti, lütfu ve ihsanı vurgulanmıştır. Aynı zamanda, bu sıfatların "merhametli insan" ifadesiyle, insanlar için de örnek teşkil ettiği görülür. Bu bağlamda temel sorular şunlardır: “Rahmân” ve “Rahîm” isimleri Allah’a özgü olarak zikredilmiş olsa da, anlam derinliklerinde bazı nüanslar var mıdır? Ayrıca “Merhametli insan” deyimini ne anlama gelir? Bu çalışma, Kur’ân ve hadislerdeki istiṣhâd örneklerinden yola çıkarak söz konusu sorulara ışık tutmayı hedeflemektedir.

رحمن ve رحيم isimleri “رحمة” kökünden türetilmiştir. Âyetlerde şöyle denilmiştir: “O, وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ”⁴³ Allah’ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. “رحمتي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ”⁴⁴ merhametlilerin en merhametlisidir.”⁴⁴ ez-Zeccâc (ö. 311/923) şöyle demiştir: “Rahmân” ve “Rahîm”, Ebu Ubeyde (ö. 224/838)’nin ifade ettiği gibi, rahmet sahibi anlamında sıfatlardır. Ayrıca “Rahmân” kelimesi, فَعْلَانُ vezninde bir şeyin vasfını mübalağa ile ifade eden bir yapıdadır. “Rahmân”, rahmeti her şeyi kuşatan demektir ve bu sebeple “Rahmân” ismi Allah’tan başkası için kullanılmaz.” Ayrıca Ebu Ubeyde: “Rahmân ve Rahîm” sıfatlarının, نَدْمَانُ وَنَدِيمُ vezinlerinde anlamları birbirine yakın olan kelimeler olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

İbn Abbas şöyle demiştir: “Bu iki isim, incelik ve merhameti ifade eder. “Rahmân” daha ince bir rahmeti, “Rahîm” ise mahlukata olan şefkati ve rızkı ifade eder.”⁴⁶ İbn Side (ö. 458/1066) bu konuda farklı bir görüş bildirerek gerekçe olarak besmeleyi (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) gösterir. Besmelede “Rahîm” kelimesi kesret (çokluk) ve istiğrâk (kapsayıcı) anlamındaki “Rahmân” kelimesinden sonra gelmiştir. Dolayısıyla “Rahîm” kelimesi

⁴³ el-A’raf, 7/156.

⁴⁴ el-A’raf, 7/151.

⁴⁵ Ebu Mansur Muhammed el-Ezherî, *Tehzibul-luğâ*, thk. Muhammed Avz Mu’reb (Beyrut: Daru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2001), 5/33; Cemalüddin Muhammed b. Manzur, *Lisanu’l-Arab*, Havâşî. Dilcilerden bir grup (Beyrut: Daru Sadır, 1990), 12/231.

⁴⁶ el-Ezherî, *Tehzibu’l-luğâ*. 5/34.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

mü'minlere özel bir durumdur ki nitekim âyetle de وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا "O mü'minlere çok merhamet edendir."⁴⁷ buyrulmaktadır.⁴⁸

Leys (ö. 175/791) bu konuda şöyle demiştir: "Bir kişi için 'O ne kadar merhametli bir insandır' denildiğinde, onun şefkatli ve iyiliksever bir kimse olduğu kast edilir." فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا "Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin"⁴⁹ âyetindeki, Hızır'ın öldürdüğü kişinin ebeveyninin mümin, ancak çocuğun kâfir olduğunu ifade edilir. Daha sonra bu ebeveyne Allah'ın daha hayırlı ve merhametli bir evlat vereceği belirtilir. Neticede bir kız çocuğu verilmiş ve bu çocuk bir peygamber doğurmuştur. Yine Leys, رَحْمَتُهُ أَرْحَمُهُ رَحْمَةً وَمَرْحَمَةً, "Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamında kullanıldığına delil için ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ "Sonra iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve merhameti öğütleyenlerden olmaktadır"⁵⁰ âyetini getirmiştir.⁵¹ Ebu İshak da "Ve ebeveynine daha merhametli" ifadesinin, daha fazla şefkatli ve yakınlık anlamına geldiğini söylemiştir. Şairin şu beyti de bu anlamı destekler: وَكَيْفَ بَطْلَمَ جَارِيَةً وَمِنْهَا اللَّيْنُ وَالرَّحْمُ "Bir komşuya nasıl zulmedilir ki, onda yumuşaklık ve şefkat vardır."⁵² Bu ifadeler, "rahmet" kavramının insanlar için de kullanılabileceğini ve onların hayırlı, şefkatli ve yumuşak kişiler olduğunu göstermektedir.

Ayrıca hadiste geçen الرَّحْمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ، تَقُولُ: اللَّهُمَّ صَلِّ مَنْ وَصَلَنِي وَقَطِّعْ مَنْ قَطَعَنِي "Rahîm arşa asılmıştır, şöyle der: 'Allah'ım, benimle ilişkiyi devam ettirenle sen de ilişkiyi devam ettir; beni koparanı ise sen de kopar!'"⁵³ ifadesindeki "rahîm", akrabalık bağına ifade eder."⁵⁴ Dolayısıyla akrabalara "rahîm" denmesi aralarındaki merhamet ve şefkatin diğer insanlara kıyasla daha güçlü ve derin olması gerektiğinden kaynaklanmaktadır.

"Rahmet" kelimesinin, incelik ve rahmet anlamlarının yanında bağışlanma anlamına gelebileceği de ifade edilmektedir. Yüce Allah, Kur'ân'ı şu şekilde tanımlar: هُدًى وَرَحْمَةً "İman eden bir topluluk için hidayet ve rahmettir."⁵⁵ Burada Kur'ân'ın yol

⁴⁷ el-Ahzab, 33/43.

⁴⁸ İbn Sîde, el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam, 3/337; İbn Manzûr, Lisânul-Arab, 12/230-231.

⁴⁹ el-Kehf, 18/81.

⁵⁰ el-Beled, 90/17.

⁵¹ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 3/224; el-Ezherî, Tehzibu'l-luğa, 5/33-34; Ahmed b. Zekerîyya İbn Fâris, Mu'cemu Makayisi'l-luğa, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1999), 2/498; İbn Manzûr, Lisânul-Arab, 12/231.

⁵² el-Ezherî, Tehzibu'l-luğa, 5/33.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, Musnedu Ahmed b. Hanbel, 40/393.

⁵⁴ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 3/224; el-Ezherî, Tehzibu'l-luğa, 5/34.

⁵⁵ el-A'raf, 7/52.

gösterici ve rahmet dolu olduğu ifade edilmektedir. Yine "وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ" Sizin aranızdan iman edenlere bir rahmettir."⁵⁶ Bu âyette, Kur'an'ın onların iman etmelerine vesile olduğu için bir rahmet olduğunu göstermektedir. إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ "İyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır."⁵⁷ âyetinde de "rahmet" hakiki anlamda Allah'a izâfe edilmiştir. "يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ" Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder"⁵⁸ âyetinin anlamı, Allah'ın peygamberliği, kendisinin seçip üstün kıldığını haber verdiği kimselere özel kılmasıdır.⁵⁹

"Onu (Lut'u) rahmetimize dâhil ettik"⁶⁰ âyetindeki ifade hakkında İbn Cinni şöyle der: Bu bir mecazdır ve burada üç özellik bulunmaktadır: genişlik, benzetme ve pekiştirme. Genişlik: Çünkü sanki yönlerin ve yerlerin isimlerine yeni bir isim eklenmiştir ki bu da "rahmet"tir. Benzetme: Rahmet, içine girilebilen bir yer olmamasına rağmen, içine girilebilen bir şey gibi tasvir edilmiştir. Bu nedenle rahmet, böyle bir konuma yerleştirilmiştir. Pekiştirme: Rahmet gibi soyut bir kavram, sanki somut bir şeymiş gibi anlatılmıştır. Bu, soyut bir kavramın yüceltilmesi ve anlamının güçlendirilmesidir. Bu durum, soyut bir kavramın somut bir varlık gibi hayal edilmesiyle etkili bir şekilde anlatımı güçlendirmektedir. Nitekim birinin iyiliği teşvik ederken, "Eğer iyilik bir insan olsaydı, onu güzel ve hoş birisi olarak görürdünüz" demesi buna benzer bir örnektir.⁶¹ Bu ifadelerden şu sonuca varılabilir: Rahmet, yalnızca bir duygu değil, Allah'ın insana yönelik sınırsız şefkati, koruyucu himayesi ve lütufkâr inayetidir. Soyut bir kavram olarak rahmetin somutlaştırılması, onun anlam derinliğini pekiştirirken, mecazî anlatımlar da bu kavramın etkisini daha güçlü hale getirmiştir.

Rağıb el-İsfahânî (ö. m. 1108)'nin رحمن ve رحيم kelimeleri üzerine yaptığı açıklamalar, bu kelimelerin derin anlamlarını ve Kur'an'daki kullanım yerlerini anlamak açısından büyük önem taşır. Onun bu kelimelerle ilgili yorumları, Allah'ın sıfatlarını anlamak ve kulların Allah'a karşı duygusal ve manevi bağlarını daha iyi kavrayabilmek için önemli olacaktır.

إِفْرَأَةُ رَحُومٍ: Rahminden dolayı rahatsızlık çeken kadın anlamına gelir. الرَّحِم: (Rahîm) Kadınların döl yatağına verilen isimdir. رَحِم kelimesi, bu anlamından mecaz yoluyla akrabaları ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bunun sebebi, akrabaların aynı rahîmden gelmeleridir. Yani akrabalar arası merhametin kaynağıdır. Bu kökten رَحْم ve رَحْم

⁵⁶ et-Tevbe, 9/61.

⁵⁷ el-A'raf, 7/56.

⁵⁸ Âl-i İmran, 3/74.

⁵⁹ İbn Sîde, el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam, 3/336-337.

⁶⁰ el-Enbiyâ, 21/75.

⁶¹ İbn. Manzur, Lisânul-Arab, 12/230.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

formları türetilmiştir. Kur'ân'da "وَأَقْرَبَ رَحْمًا" ⁶² "Daha merhametli" âyetinde "akrabalık" anlamı da kastedilmiş olabilir.⁶³

رَحْمَن ve رَحِيم kelimeleri, نَدِيم ve نَدَمَان kelimelerine benzer. Ancak, رَحْمَن yalnızca Allah için kullanılabilir; çünkü bu kelime, tüm yaratılmışları rahmetiyle kuşatan yalnızca Allah'a mahsustur. Buna karşılık, رَحِيم, aşırı şefkatli kimse anlamında Allah'tan başkası için de kullanılabilir.⁶⁴ Ayrıca âyette Hz. Peygamber şöyle nitelendirilmiştir: "لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ" ⁶⁵ "Andolsun, içinizden size bir peygamber geldi. Sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. Size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir."⁶⁶

Denir ki: Allah dünyada Rahmân, ahirette ise Rahîm'dir. Çünkü O'nun rahmeti dünyada hem müminleri hem de kâfirleri kapsar, ancak ahirette bu rahmet sadece müminlere yöneliktir. Allah şöyle buyurur: "وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ" "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır; ancak onu takva sahipleri için yazacağım."⁶⁷ Bu ayet, ilahi rahmetin dünyada tüm insanları kapsadığını, ahirette ise yalnızca müminlere özel olduğunu açıkça belirtmektedir.⁶⁸ İbn Sîde bu âyetten yola çıkarak "Rahmân" isminin Allah'a hususi olduğu ancak "Rahîm" isminin Allah'ın dışındaki varlıkları da kapsayabileceği yönünde bir yorumda bulunmuştur.⁶⁹

رَحْمَةٌ (Rahmet): İyilik yapmayı gerektiren bir duyarlılık ve hassasiyettir. Bu kelime bazen yalnızca şefkat ve incelik anlamında, bazen de şefkatten bağımsız olarak iyilik ve ihsan anlamında kullanılır. Örneğin, رَحِمَ اللَّهُ فُلَانًا "Allah falanca kişiye rahmet etsin." Yüce Allah'a nispet edilen rahmet sıfatında rikkat (hassasiyet) değil, yalnızca ihsan ve bağışlama kastedilir. Bu bağlamda rivayet edilmiştir ki rahmet, Allah'tan gelen lütuf ve nimetlerdir; insanlardan gelen ise şefkat ve incelikler. Hz. Peygamber'in şu hadisi bunu doğrular: أَنَا الرَّحْمَنُ، وَأَنْتَ الرَّحِمُ، شَقَقْتَ اسْمَكَ مِنْ اسْمِي، فَمَنْ وَصَلَكَ وَصَلْتَهُ، وَمَنْ قَطَعَكَ بَتَّته "Allah, rahmi yarattığında ona şöyle dedi: 'Ben Rahmân'ım, sen de Rahîmsin. İsmi kendi isimimden türettim. Seni birleştireni ben de birleştiririm, seni koparanı ben de koparıyorum.'"⁷⁰ Bu hadis, rahmetin iki temel anlamı olduğuna işaret eder: şefkat ve iyilik.

⁶² el-Kehf, 18/81.

⁶³ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁶⁵ et-Tevbe, 9/128.

⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁶⁷ el-Â'raf, 7/156.

⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁶⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, 3/338.

⁷⁰ Muhammed b. Ali et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1431), 3/239.

Allah, şefkati insan doğasına yerleştirmiş, iyilik ve bağışı ise kendine has kılmıştır.⁷¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in *لَا يَرْحَمُ النَّاسَ إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ* "insanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez"⁷² hadisi de bu konuyu kısa ve veciz bir şekilde özetlemektedir.

Dolayısıyla رَحِمَ (Rahîm) kelimesi, "rahmet" kelimesinden türetilmiştir. İnsanlara nispet edilen rahmet, Allah'ın rahmet sıfatından alınmıştır. Böylece bu iki kelime arasında hem lafzi hem de anlam olarak bir uyum bulunmaktadır.⁷³

İbn Kayyîm, (ö. 751/1350) "er-Rahmân" ve "er-Rahîm" isimleri arasındaki anlam farkına dair şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "Rahmân", rahmet sıfatına mutlak anlamda sahip olan (Allah'tır); "Rahîm" ise, bu rahmetin mahlûkatına yönelik bir tecellisidir. Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurur: *وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا* "Ve O, müminlere karşı çok merhametlidir."⁷⁴ Allah'ın isimlerinden hiçbirisi, "er-Rahmân" isminin taşıdığı geniş anlam ve kapsayıcılığı içermez. Çünkü "فَعْلَان" vezni, kelimenin anlamındaki yoğunluğu ve kapsamlılığı ifade eder. Bu da Allah'a ait olan "Rahman" sıfatının tam ve mutlak anlamda sabit olduğunu gösterir. İşte bu sebeple, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى* "Rahmân, arşa istivâ etti."⁷⁵ Bu ayet, Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığını ve O'nun yarattıklarına olan rahmetinin sınırsız olduğunu ifade eder. Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ* "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."⁷⁶ Bu anlam, sahih hadislerle de desteklenmektedir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ، كَتَبَ فِي كِتَابٍ، فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ: إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ* "Allah, yaratıkları yaratmadan önce kendi katında, arşın üzerinde şöyle bir kitap yazdı: 'Şüphesiz rahmetim gazabımı aştırmıştır.'" Bu hadis, "Rahmân arşa istivâ etti" ayetiyle tam bir uyum içindedir.⁷⁸

Yine İbn Kayyîm, "Rahmân" ve "Rahîm" arasındaki şöyle bir farka da değinmektedir: "Rahmân" ismi, Allah'ın zatî bir sıfatı olup O'nun rahmet sahibi olduğunu ifade eder. "Rahîm" ise, bu rahmetin mahlûkata yönelik fiilî bir tezahürüdür. Bu bağlamda, Allah "Rahmân" sıfatıyla bizzat rahmetle vasıflanmış, "Rahîm" sıfatıyla ise rahmetini mahlûkatına ulaştırmıştır. Bunu Ahzâb Suresi 43. ayetinde açıkça görmekteyiz: "Ve O,

⁷¹ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, 31/503.

⁷³ el-İsfahânî, *el-Mufredâtu fî Garîbi'l-Kur'ân*, 347.

⁷⁴ el-Ahzâb, 33/43.

⁷⁵ Tâhâ, 20/5.

⁷⁶ el-Â'raf, 7/156.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1995), 8/392.

⁷⁸ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zurâî İbn Kayyîm, *Şerhu İbn Kayyîm li Esmâ'i'l-Husnâ*, thk. Ömer el-Eşgar (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2008), 36.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

müminlere karşı çok merhametlidir." Bu ayette yalnızca "Rahîm" isminin kullanılması, Allah'ın rahmetinin fiilen müminler üzerinde tecelli ettiğini göstermektedir. Böylece "Rahmân" ismi Allah'ın zatına ait mutlak bir rahmeti ifade ederken, "Rahîm" ismi O'nun rahmetinin mahlûkat üzerindeki somut yansımalarını anlatır.⁷⁹

Bir değerlendirme yaptığımızda, Rahmân ve Rahîm kelimeleri, ayetler ve hadislerin rehberliğinde bize şu anlamları kazandırmıştır:

1. Rahmân ve Rahîm'in Ortak Kökeni: Her iki sıfat da "rahmet" kökünden türemiştir ve Allah'ın merhametinin farklı boyutlarını ifade eder. "Rahmân", Allah'ın evrensel rahmetini; "Rahîm" ise daha özel bir rahmetini, özellikle müminlere yönelik olanını belirtir. Ayrıca Allah'ın rahmeti (Rahmân), dünyada tüm varlıkları kuşatırken ahirette (Rahîm), yalnızca takva sahipleri ve müminlere özel bir nitelik kazanır. Ayrıca İbn Kayyîm: "Rahmân" sıfatının Allah'ın zatına ait bir sıfat, "Rahîm" sıfatının ise mahlûkata yansıyan fiili bir sıfat olduğunu anlatır.
2. Rahmân'ın Yalnızca Allah'a Özgü Olması: "Rahmân" sıfatı, yalnızca Allah'a özgüdür ve başka hiçbir varlık için kullanılamaz. Bu sıfat, Allah'ın sonsuz ve sınırsız rahmetini, hem dünyada hem de ahirette her şeyi kuşatan bağışlayıcılığını ifade eder.
3. Rahîm'in İnsanlar İçin de Kullanılabilirliği: "Rahîm" sıfatı, Allah'ın yanı sıra insanlar için de kullanılabilir. İnsanlar arasında, aşırı şefkat ve merhamet sahibi kimseleri tanımlarken kullanılır. Buradan hareketle Türkçe'de erkek ismi olarak "Rahîm", bayan ismi olarak "Rahîme" kullanılmış ancak "Rahmân" kullanılmamıştır. Çünkü Rahmân Allah'a mahsus olan bir isimdir.
4. Rahmetin Çift Boyutlu Anlamı: Rahmet, hem duygusal hassasiyet (rikkat) hem de ihsan anlamını içerir. İnsanlar arasındaki rahmet rikkat ve şefkate dayalıyken, Allah'ın rahmeti rikkatten bağımsız, tamamen ihsan ve bağışlamaya odaklıdır.
5. Rahmet, İnsan ve Allah Arasında Bir Bağdır: Allah'ın rahmetine dayanan bu sıfatlar, insanlar arasında merhamet, şefkat ve bağışlamanın da temelini oluşturur. Bu bağlamda insanlar arasındaki merhamet, Allah'ın rahmetinin bir yansımasıdır.
6. Akralara ve kadının döl yatağına "rahîm" denmesi, kelimenin kökenindeki derin bağ ve şefkat anlamından ileri gelmektedir. Çünkü şefkat ve merhamet, en çok aynı kökten gelen kişilerden beklenmesi gereken bir durumdur.

Sonuç

Kur'ân, yalnızca bir dini rehber değil, aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı açısından en güvenilir bir kaynaktır. Eşsiz üslubu ve fasih dili, Arap edebiyatının zirvede olduğu bir dönemde nazil olmuş ve dil bilimciler için evrensel bir referans hâline gelmiştir. Dil

⁷⁹ İbn Kayyîm, *Şerhu İbn Kayyîm li Esmâ'il-Husnâ*, 37.

âlimleri, Kur'ân'ın âyetlerinin Arap dilinin en fasih örneklerini sunduğunu ve dil kurallarının temellerini oluşturduğunu belirtmişlerdir. es-Suyûtî ve İbn Cinnî gibi âlimler, mütevâtir kıraatlerin yanı sıra şâz kıraatlerin de dilde delil olarak kullanılabileceğini savunmuşlardır. Özellikle es-Suyûtî, kıraatlerde hata bulunduğu yönündeki görüşleri sağlam delillerle çürütmüş ve sahabenin dildeki güvenilirliğini vurgulamıştır. Sonuç olarak, Kur'ân kıraatleri, lügat, nahiv ve belâğat gibi dil bilimleri açısından birer hüccet (delil) niteliği taşır. Bu kıraatler, dil kurallarını güçlendiren ve Arapça'nın en yüksek ifade tarzını sergileyen bir kaynaktır.

Hadislerle istişhâd konusunda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Hadisleri delil olarak kullanmaya karşı çıkanlar; anlama rivayet edilmesinin getirdiği hatalar, hadislerin erken dönemde tedvin edilmemesi ve ilk dönem dil âlimlerinin hadisleri dil kuralları için sınırlı bir şekilde kullanmış olması gibi nedenleri öne sürmüşlerdir. Olumlu bakanlar ise hadislerin Hz. Peygamber'in fasih Arapça'sına dayandığını, sahabe döneminde tedvin edilmeye başlandığını ve hataların ayıklandığını belirterek hadislerle istişhâdı savunmuşlardır. Orta yolu benimseyenler ise lafızla rivayet edilen hadislerin delil olarak kullanılabileceğini, ancak anlamla nakledilenlerin istişhâd olarak kullanılamayacağını ifade etmişlerdir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in en fasih Arapçayı konuştuğu yönündeki ittifak, hadislerin dil açısından değerini artırmaktadır. Güvenilir senet zincirine sahip ve sağlam eserlerde yer alan hadislerin delil olarak kullanılması, hadislerle istişhâd konusunda ılımlı ve dengeli bir yaklaşım sunacaktır.

Kur'ân ve hadisler, Allah'ın rahmetini anlamak ve Rahmân ile Rahîm sıfatlarının derinliklerini kavramak için en temel kaynaklardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu sıfatlar, Allah'ın rahmetinin hem dünyadaki evrensel etkisini hem de ahirette müminlere özel lütuflarını vurgular. Hadislerde ise rahmetin, insan ilişkileri ve özellikle akrabalık bağları üzerindeki derin tesiri açıklanır. Âyetler ve hadislerden anlaşıldığı üzere, "Rahmân" ismi yalnızca Allah'a mahsus olup, tüm yaratılmışları kapsayan sınırsız ve evrensel rahmeti ifade eder. Buna karşılık, "Rahîm" ismi ise hem Allah hem de diğer varlıklar için kullanılabilir ve daha çok incelik, şefkat ve merhamet anlamları taşır. "Rahmân" ismi dünyadaki tüm canlıları içine alan kapsamlı bir rahmeti anlatırken, "Rahîm" ismi ahirette sadece müminlere özel olan rahmeti ifade eder. Ayrıca, Kur'ân ve Hz. Peygamber, rahmetin yeryüzündeki tezahürleri olarak "rahîm" sıfatıyla anılmıştır. Akrabalara "rahîm" denmesi ise, onların arasındaki şefkat ve merhamet bağını işaret ederken, kadının döl yatağının bu isimle anılması, tüm akrabaların aynı kaynaktan gelmesi ve bu bağın merhametle şekillenmesine işaret eder. Sonuç olarak, Kur'ân ve hadisler, kullara bu rahmetin hem alıcısı hem de yeryüzündeki yansıması olmaları çağrısında bulunur.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

"İSTİŞHÂD YÖNÜYLE KUR'ÂN VE HADİSİN BİR KELİMENİN ANLAM DÜNYASINI
İNŞASINDAKİ ROLÜ: RAHMET KAVRAMI ÖRNEĞİ"

Yazar(lar) / Author(s): İsmail Karahan-Nejdet Gürkan

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *Musnedu Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnavud. 45 Cilt. Muessetu'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer. *Hızânetu'l-Edeb*. thk. Muhammed Harun. 11 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1998.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-lugati ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulfatûr 'Attâr. Kahire: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990.
- Cündî, Enver, *el-Fushâ Luğatu'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kitâbi'l-Benânî, Mektebetu'l-Medrese, 1987.
- Çetin, Nihad M. 'Arap' (Yazı, Dil, Edebiyat), *DİA*, C. 3. İstanbul, 1991.
- Durmuş, İsmail. "İstişhâd maddesi". *DİA*. C. 23. İstanbul, 2001.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Davud. *Musnedu Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Abdulmuhsin. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- Efgânî, Said el-Efgânî. *fi Usûli'n-Nahv*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1987.
- Eroğlu, Yakup. "Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Diline Etki ve Katkıları". *İslâmî İlimler Dergisi*.
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed. *Tehzibul-luğa*. thk. Muhammed Avz Mu'reb, 15 Cilt. Beyrut: Daru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilal, 1431.
- Hâtîm Sâlihü'd-Dâmin. *el-İstişhâd bi'l-Hadîs fi'l-Lugati ve'n-Nahv*. Dubai, 2002.
- Hîdr, Hüseyin. *Dirasât fi'l-Arabiyye ve Tarîhuhâ*. Dimaşk: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1960.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûhi Şevâzî'l-Kirâât ve'l-İdâhi anhâ*. thk. Abdulfetteh İsmail. Kahire, 1984.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekerîyya. *Mu'cemu Makayisi'l-luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1999.
- İbn Kayyîm, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zurâî. *Şerhu İbn Kayyîm li Esmâi'l-Husnâ*. thk. Omer el-Eşgar. Ürdün: Dâru'n-nefâis, 2008.
- İbn Mâlik, *Şevâhidu't-Tavdîh ve't-Tashîh li Muşkilâtî'l Câmi's-Sahîh*. thk. Tâhâ Muhsin. Bağdat: Mektebetu İbn Teymiyye, 1985.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl. *Lisânu'l-Arab*. Havâşî. Dilcilerden bir grup. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l-Arab*. Havâşî. Dilcilerden bir grup. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbn Sîde, Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamid Hendâvî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm lil melâyîn, 2000.
- İsfahânî, Rağîb. *el-Mufredâtu fi Garîbu'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Dâvî. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412.
- İskenderî, Ahmed. *el-Vesît fi Edebi'l-Arabî ve Târîhuhû*. Kahire: Mattbaatu'l-Meârif, 1925.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu*.
- Kâsımî, Cemâlüddin. *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'h-Hadîs*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1431.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*. İzmir: Akademi Yayınları, 2006.
- Özçelik, Harun. "Hadîslerde Lafız İhtilâfına Farklı Yaklaşımlar ve Çözüm Metodları Üzerine". *AÜİF* 27 (2007).
- Sicistânî, Ebu Dâvud Süleyman. *Sunenu Ebî Dâvud*. thk. Muhyiddin Abdulhamid. 7 Cilt. Daru'r-Risâle, 2009.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi". Van: YY. Üniversitesi Kur'ân ve Dil Sempozyumu, 2001.
- Subhi İbrahim Salih. *Ulumu'l-Hadîs ve Mustalihuhû*. Beyrut: Daru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1984.
- Suyûtî, Celalettin. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1984.
- Suyûtî, Cemalettin. *el-İktirâh fi Usûli'n-Nahv*. thk. Muhammed Süleyman Yakut. 1 Cilt. Dimaşk: Daru'l-Beyrutî, 2006.
- Tirmizî, Muhammed b. Ali. *Nevâdiru'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl*. thk. Abdurrahman Umeyre. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1431.
- Tural, Hüseyin. "Arap Dilinde Şiir ve Hadiste İstişhâd Mes'elesi". *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990).
- Turgay, Nurettin. "Kur'ân ve Arap Dili". *Diyanet İlmi Dergi* 34/3 (1998).
- Zerkeşî, Abdullah b. Bahadır, *el-Bahru'l-Muhîd fi Usûli'l-Fıkḥ*. 8 Cilt. Dâru'l-Kutubî, 1994.